

Posudek oponenta doktorské práce

Radek Roule: Kříž v proměnách věků a jeho význam v lidské společnosti starověku

Kristův kříž je střediskem dějin a bylo mu věnováno nespočet odborných pojednání, ať už z oblasti teologie, dějin či dějin umění. V Čechách zásadní práce o kříži chybí. Tuto mezeru nezaplnila vynikající práce Cibulkova o starokřesťanském zobrazování Ukřižovaného v raně , drobné statě Podlahovy, Tumpachovy (překlad knihy Josefa Bilczewského Křesťanská archeologie- zde i statě o kříži) či Miklíkovy ani některé překladové práce odborně seriózní (např. Ziehr Wilhelm.Kříž: symbol, zobrazování, význam, Kostelní Vydří 1997; GRÜN, Anselm.Kříž: teologický a duchovní význam symbolu naděje, Kostelní Vydří 1997) či méně seriózní (Niemojewský, Andrzej, Dějiny kříže. Praha, Volná myšlenka, 1909).

Radek Roule si předsevzal velmi náročný cíl, pojednat o kříži v období starověku na základě poznatků s oblasti z oblastí historie, teologie, filozofie, umění a psychologie. Autor práce se zabývá křížem ve všech jeho podobách. Rozlišuje kříž užitý jako dekorace bez hlubšího významu a kříž užívaný jako vyjádření nějaké hlubší podstaty. Snaží se odlišit kříž jako znamení a symbol, konstatujíc, že v případě kříže se jedná ne vždy o možné jasné odlišení. Za hlavní cíl své disertace považuje dokázat, že kříž v náboženském smyslu byl užíván ve společnosti již v předkonstantinovské době a jeho rozšíření nesouviselo jen s křížem, na kterém byl ukřižován Ježíš Kristus. Ve svém studiu uvedené problematiky se opíral především o prameny biblické i patristické a bohatou zahraniční literaturu , kterou studoval při svých studijních výjezdech do zahraničí. Již v úvodu nastiňuje hypotézy o původu užívání a zobrazování kříže: 1. znamení kříže bylo užíváno i v jiných kulturách před vznikem křesťanství a bylo křesťanstvím přímo přejato; 2. kříž jako popravčím nástroji Ježíše Krista se následně stal symbolem; 3. kříž je symbol nově vzniklý během prvních století křesťanství, což vychází z konceptů myšlení praktikujících věřících. Ne v neposlední řadě se Roule vytyčil úkol prokázat, že symbol kříže hrál svou významnou roli při christianizaci pohanského pořádku. Za vrcholení celé práce považuje obhajobu teze, že kříž je znaméním slunce a symbolem Krista.

Předložená práce je logicky strukturovaná. V pěkně napsaném úvodu se dotýká dosavadní literatury věnované kříži v naší i světové odborné literatuře a naznačuje hypotézy, které se pokusí v následných kapitolách prokázat. Nechybí ani zmínky o osobní motivaci k napsání práce, což se mi velmi líbí, protože svědčí o hlubokém zaujetí tématem. Již z naznačeného výčtu literatury a pramenů, je zřejmé, že R. Roule je k tak náročnému úkolu mimořádně disponován jazykově i odborně. Drobnou

kritickou poznámku mám k tomu, že trochu opominul umělecko-historickou literaturu věnovanou kříži, kterou dále připomenu (např. Chapeaurouge, Baudry, Elsner, Mathews)

Po úvodu následuje kapitola Co je to kříž? Ukazuje v ní, že zkrížení dvou os do podoby kříže se vyskytuje dávno v předkřesťanské době a mělo mnohavrstevnou symboliku. Zkrížení umístěné v kruhu poukazujícího na slunce či Saturn (u Sumerů) má kosmickou symboliku. Uvádí zajímavé názory G. De Champeauxe, podle nichž kříž je základem veškeré lidské existence, tím, že jeho linie spojují čtyři kardinální body (orientace bytí člověka v prostoru je dána nebeským a pozemským bodem, je protnutím časnosti a věčnosti či nebeského a pozemského). Dovolím si zde drobnou poznámku, že toto pojetí založené na vztahu vertikály a horizontály má blízkou k filosofickým koncepcím Martina Heidegera (Bauen, Wohnen und Denken...) Odkazuje také k tomu, že v mnohých kulturách byl kříž považován za osu světa (Axix mundi). Zde možná měl Roule připomenou práci Chaperouga, který kříž považuje za obraz světa a vesmíru (čtyři kvadráty), což vyjadřují také zkrížené osy – Cardo a decumanus, na jejichž principu byly budovány římská města a vojenské tábory. Chapeaurouge (Einführung in die Geschichte der christlichen Symbole, Darmstadt 1991) uvádí mimochodem celou řadu citátů a odkazů, dokazujících, že znamení kříže viděli ranní křesťané v křížení stěžně a ráhna lodi (symbol církve) a také v modlitební postoji oranta (či oranty), což je zřejmé na vyobrazení ukřižovaného Krista na reliéfu dveří baziliky sv. Sabiny v Římě (kol. 432).

Za důležitou, z hlediska pochopení kříže jako symbolu či znamení považuji kapitolu Fenomenologie symbolu, v níž autor projevil hlubokou znalost problematiky i literatury věnované sémantice, filosofii a teologii (Tilich, Grün).

Třetí kapitola Rouleho práce je věnována vztahu Krista a kříže. Dovídáme s v ní o způsobu ukřižování ve starověku, které mělo různé podoby, což znesnadňuje i rekonstrukci Kristova ukřižování a podobu nástroje na němž Spasitel skončil. Podrobně se pak věnuje ukřižování samotného Spasitele, a to v opření se o prameny (např. Josephus Flavius) a literaturu. S odkazem na Jana Zlatoústého se Roule také zmiňuje o pohřbení kříže na Golgotě, což má pak návaznost na legendu o nalezení sv. kříže.

Ve čtvrté kapitole autor práce se zaměřuje na pojmy a výrazy, které jsou užívány k vyjádření slova kříž v novozákonních textech.

Pátá kapitola nazvaná Kříž v literatuře raného křesťanství je vzhledem k zaměření práce, nejrozsáhlejší. Roule začíná detailní analýzou textů tzv. Apoštolských otců, následují podrobné rozborů textů tzv. apologetů: Justina Mučedníka, Melita ze Sard, Ireneje z Lyonu. Pro dobové chápání kříže je zejména důležitá Apologie Justina Mučedníka, v níž Justin mimo jiné pracuje s podobou kříže, tak jak ji nacházíme kolem nás. Důležitá je například asociace tvaru kříže s podobou lidského těla, stěžně lodi, vojenských znamení a pluhu (k tomu též Irenej z Lyonu). Stejně tak jsou podnětné úvahy uvedených autorů o univerzalitě kříže Stejně detailně Roule analyzuje koncepci kříže ve spisech církevních Otců a spisovatelů (Klement Alexandrijský, Tertulián, Cyprián). Zejména analýza děl Tertuliánových přináší řadu zajímavých symbolických poloh kříže (např. kříž jako vojenské znamení –labarum či vexillum; kříž a Viktorie, kříž jako lignum, kříž jako signum). Zde možná mohl Roule citovat práci Gérarda – Henryho Baudryho Handbuch der frühchristlichen Ikonographie (Freiburg – Basel – Wien 2009), jenž kříž – labarum ve své práci vzpomíná. Tertuliánovo svědectví je také důležité pro poznání rozšíření kříže v obcích věřících

V kapitole sedmé – Předobrazy zobrazení kříže Roule konstatuje, že v předcházejících kapitolách se pokusil ukázat, že zobrazování kříže je v přímé souvislosti s jeho literárními výrazy v textech církevních autorů raně křesťanské doby a historickým ovzduší. Následně pak autor práce probírá několik nejvýznamnějších milníků dochovaných nebo zaznamenaných zobrazení, upozorňujíc přitom, že při hledání prvního dochovaného zobrazení kříže nelze vždy s naprostou jistotou říci, zda se jedná o kříž křesťanský. Postupně pojednává o staurogramu, nominech sacrech, Ankh, Crux ansata. V podkapitole Kříž a slunce se zaměřil na zmínky o kříži a jeho významu v židovských pseudoepigrafech a v novozákonních apokryfech. Zde objasňuje četná podobenství a hymny o zářícím dřevě – kříži. a uvádí také četné příklady z ikonografie – synkretismem ovlivněný námět Kristus jako Helios (Sol invictus) – mozaika ve vatikánské nekropoli, četné příklady lamp s kříži nalezených v katakombách, což svědčí o obecné známosti symboliky.

Osmá kapitola práce pojednává o mysteriu znamení TAV v židovském prostředí a jeho transformaci do prostředí Zvláštní kapitolu (Kříž či jeho alegorie)- devátou, věnoval Roule zobrazení kříže v raně křesťanské době. Tu považují relativně nejméně propracovanou, což je dáno absencí některé důležité uměleckohistorické literatury a literatury ikonografické, zejména z německé jazykové oblasti. V případě tzv. Palatinského krucifixu přijímá Roule Cibulkovu synkreticko-gnostickou interpretaci křesťanského.

Závěr práce je věnován kultu a ikonografii kříže v době Konstantinově. Zdůrazněn je především triumfální charakter kříže. Také zde jsou ikonografické interpretace podepřeny dobovými texty.

Poznámky:

s. 83 – v kapitole Výzva pohanských znamení by bylo možné citovat práce prof Thomase F. Mathewse *The Clas of Gods. A Reinterpretation of Early Christian Art.* Princeton 1999 a Jás Elsner: *Imperial Rome and Christian Triumph, The Art of the Roman Empire AD 100-450.* Oxford 1998, kteří řadu motivů raně křesťanského umění, tedy i kříž považují za transformaci římské triumfální symboliky.

s. 137 – K ikonografii ryby existuje zásadní několika dílná práce Franze Josepha Dölgera

s. 164 – Zmíněná bazilika se zlatým křížem a centrála Božího hrobu jsou zobrazeny na mozaice v římské bazilice sv. Pudenziany

s. 165- Ve františkánském prostředí byl také velmi rozšířen stromový typ kříže (viz např. refektář baziliky S. Croce ve Florencii) v podobě vinného keře se sedmi páry ratolestí, což je inspirováno spisem Pseudi-Bonaventury *Lignum vitae dicitur.* U nás se objevuje na nástěnné malbě v ambitu kanonie augustiniánů kanovníků v Roudnici nad Labem.

Radek Roule se nelehkého úkolu – objasnit význam symboliku kříže v raně křesťanské době , který si předsevzal, zhostil s velkou odbornou akribií, opřenou o vynikající jazykové znalosti a schopnost interpretace. Předložená doktorská práce patří k těm nejlepším, které jsem kdy oponoval. Je výsledkem dlouhé a pečlivé práce vyzrálého badatele. Doktorskou práci Radka Rouleho velmi vřele doporučuji k obhájení a doporučuji, aby byla brzy vydána tiskem

V Praze, dne 30.7. 2016

Prof. PhDr. Ing. Jan Royt, PhD, DSc